

Міністерство освіти і науки України
Головне управління освіти і науки виконавчого органу Київміськради
(Київської міської державної адміністрації)
Київський університет імені Бориса Грінченка

Літературний процес:

**Методологія
Імена
Тенденції**

Збірник наукових праць
(філологічні науки)

Київ • 2010

ловна і визначальна роль належить створюючим особистостям, а не літературним течіям, напрямам, стилям чи жанрам. Адже всі ці абстракції в їх позаособистісному потрактуванні (без урахування індивідуального досвіду конкретного

митця) начисто позбавлені сенсу. Оскільки ключовою постаттю літературного процесу, його архітектором і будівничим є митець, і виключно він — цей літературний процес — і є безкінечним, як час, і безмежним, як простір.

ЛІТЕРАТУРА

1. http://bookz.ru/authors/brodski_iosif/brod_interviews_ru/
2. *Брехт Бертольд*. Театр : Соч. в 5-ти тт. / Бертольд Брехт. — Т. 5/2. — М., 1965. — 564 с.
3. «Театр бесполезен, но необходим» / С Еженом Ионеско беседует драматург Юлиу Эдлис // Литературная газета. — 1988. — 23 ноября — № 47 (5217).
4. *Цукмайер Карл*. Пьесы / Карл Цукмайер. — М., 1984. — 691 с.
5. *Чирков А. С.* Пигмалион, или О всевластии творящей личности / А. С. Чирков. — Житомир, 2008. — 180 с.

Статья представляет собой еще одну попытку дать ответ на вопрос о сосуществовании таких литературных феноменов как «творческий индивидуум» и «литературный процесс». Размышляя над проблемой «включенности» и «исключенности» творческого индивидуума в(из) литературной парадигмы определенной эпохи или культуры, автор подчеркивает бинарность этого процесса для литературоведа и субъекта письма.

The article can be treated as one more attempt to answer the question about co-existence of such literary phenomenon as "creative personality" and "literary process". Thinking about creative personality being inside and outside of literary paradigm of certain epoch and culture, author underlines binary character of this process for theorist of literature and writer.

УДК 82-312.2.09

Г. Є. Шовкопляс

Функціональна атрибутивність ознак постаті ангела в сучасному різдвяному оповіданні

У статті автор розглядає атрибутивні ознаки фігури янгола як функціонально необхідної складової в композиційній структурі сучасного різдвяного оповідання. На матеріалі різдвяних оповідань сучасних українських письменників (А. Курков, С. Жадан, С. Андрухович, А. Жуй) досліджена додаткова атрибутика янгола, що дає можливість розширити семантичне поле та актуалізувати медитативну функцію, носієм якої є янгол.

*Spatter erzhalte man: «Ein Engel kam!»
Warum ein Engel?*

Reiner Maria Rilke. Der Olbaum-Garten

Зацікавленість людей ангелами є досить давньою. Вона залишила по собі багато відбитків у культурно-цивілізаційних артефактах різних епох: від грубезної середньовічної «Ангелології», де подається ієрархія ангельських чинів, до порцелянових янголяток, яких можна побачити в будь-якій крамничці серед різного подавального мотлоху.

Згідно з християнським віровченням, ангели — безтілесні розумні істоти (безтілесні розуми), головною функцією яких є передавання Божої волі людям.

За визначенням дослідника пізньоантичної та християнської культур С. С. Аверинцева, «Ан-

гели — безтілесні духовні істоти, наділені розумом і волею, створені Богом для того, щоб служити Богові, здійснюючи вічне й радісне свято небесної Літургії, ведучи війну з ворогами Бога, несучи Його волю стихіям і людям. Вони або із бездоганною вірністю виконують це призначення, живучи тільки для Нього, як „службові духи“ (Євр.1: 4), для котрих бути і служити — одне й те саме, або, раз і назавжди, відпавши від Бога в акті зради, самі постають як вороги Бога і людей — біси» [1, 35].

У статті автор кілька разів повертається до положення про безтілесність ангелів: «Вони (ангели) „безтілесні“, тобто не пов'язані із зашка-

рублістю, важкістю, малорухомістю людського або тваринного тіла, його піддатливістю плотським потребам...» [1, 36].

Однак, дещо далі за текстом, Аверинцев зауважує, що пізніше природу ангелів описують через уподібнення найбільш тонкому, легкому й рухомому в матеріальному світі — вогню, вітру, світлу. У текстах Давнього Заповіту, на які посиляється дослідник, ангели є вогнеподібними. Псевдо-Діонісій Ареопагіт відмічає спорідненість ангелів із вогнем блискавки.

У пізній юдейській та християнській традиціях закріпилося уявлення про вогняну природу ангелів як про духовний вогонь. Ангели визнаються близькими до небесних світил, астральних тіл, зірок. Отже, їхні тіла й вбрання ніби створені з матерії світла та мають якості, що визначають цю надтонку матерію, а саме: швидкість та легкість.

Канон християнської ікони надає перші спроби візуалізації ангелів: світло-подібна матерія трансформується у білий колір вбрання, подібність до повітря — у швидкість пересування, яке потребує великих крил.

Англійський дослідник середньовічної літератури та літератури доби Відродження, теолог і філософ, автор «Хронік Нарнії» К. С. Льюїс у своєму творі «Листи Баламута» («The Screwtape Letters») стверджує: «У ангелов — крильця, чтобы хоть как-то выразить легкость и скорость свободной духовной силы. Ангелы — почти как люди, ибо мы не знаем разумных существ, кроме человека. Существо, стоящее выше нас в иерархии Бытия, надо изображать символически, если изображать вообще. Тут уж не важно, бесплотны они или у них есть тела, которых мы не можем представить» [2, 9].

Льюїс посиляється на того ж Псевдо-Діонісія Ареопагіта, пізноантичного християнського богослова, який дорікав, що лише невігласи можуть вважати, що духи мають крила.

Однак зануреність в усну традицію, в людський світ й людське розуміння дає свої плоди — після величних вогнеподібних постатей ангелів у творах Данте і Мільтона в живописі часів Відродження відбувається те, що Льюїс називає «занепадом і виродженням символів»: «У ангелов Фра Анджелико — и в позе и на лице — мы видим мир и силу небес. Позже, у Рафаэля, появляются упитанные дети и, наконец, слащавые, слезливые, хилые ангелочки прошлого века, чахлые гурии викторианского Рая, настолько похожие на барышень, что только постный вид спасает их от фривольной пошлости. Вот этот символ очень вредный. В Писании увидеть ангела страшно — ему приходится говорить: „Не бойся!“ Ангелочек выглядит так, будто сейчас скажет: „Ну-ну-ну!“» [2, 10].

Людська уява пристосувала символ до свого життєвого досвіду. Постать ангела в усіх видах мистецтв набуває сталих візуальних ознак: білий колір вбрання та великі білі крила як певний код медіативної функції вісника Бога.

Більш того, в усній традиції, що тісно пов'язана з побутом і якою живиться мистецтво, у янгола з'являються ознаки сенситивного ряду — своєрідні пахощі: янгола супроводжують пахощі свіжоспеченого різдвяного печива з ваніллю або цинамоном — пахощі Різдва, головного свята англомовного християнського світу.

Зі святом Різдва найчастіше пов'язують постать ангела як в усній, так і в літературній традиції. Постать ангела — функціонально-необхідна складова в композиційній структурі різдвяного оповідання, де ангел створює своєю появою ситуацію розв'язки кульмінаційного напруження.

Поява ангела та його втручання вводить особливий момент різдвяного оповідання — Різдяне диво: «Чудо — це подія, яка порушує звичайний перебіг явищ, але цілком поцейбічна і така, що може бути довільно викликана (а не виблагана у трансцендентних інстанцій) за допомогою магічної техніки. Теїстична концепція чуда тлумачить останнє як перемогу Божественної волі над природою та „еством“ і вимагає як передумови загального уявлення про чин „єства“ та закон природи» [1, 239]. Втручання ангела у перебіг подій руйнує ланцюг подій попередніх і протиставляє звичайному — незвичайне, а природному — надприродне.

На матеріалі різдвяних оповідань чотирьох сучасних українських авторів (Андрій Курков, Сергій Жадан, Андрій Жуй та Софія Андрухович) ми маємо змогу дослідити трансформацію візуально-сенситивної атрибутики ознак постаті ангела.

Взагалі публікація творів чотирьох талановитих письменників напередодні Різдва є добрим знаком, що дозволяє констатувати відродження й подальший розвиток в українській літературі майже втраченого різновиду жанру оповідання — різдвяного оповідання. Цікавою є наближеність українського різдвяного оповідання до традиції англомовного різдвяного оповідання, де поява ангела є логічно вмотивованою життєвим матеріалом твору.

Так, у тексті Андрія Жуя «Живність» головний герой купує янголяток на пташиному ринку замість курчат, які на той час були йому потрібні: «Федор Чугунков приехал на птичий рынок, чтобы приобрести курей и утей, а вместо того купил ангелов» [3, 118].

У різдвяній прозі Андрія Куркова «Золоті ножиці й три пригоршні снігу» поява ангелів

умотивована також ситуативною потребою: ангели як акушери-лікарі приїздять до рудої Маші, щоб допомогти їй народити руде немовля: «Ваня відчинив двері. У них легко і беззвучно увійшли два ангели в білих костюмах і білих гостроносих туфлях. За їхніми спинами виглядали коротенькі білосніжні крильця. „Встигли“, — сказав перший ангел другому» [4, 42].

Поява ангела в оповіданні Сергія Жадана «Інвестиційне Різдво» взагалі досконало вмотивована й вмонтована у соціально-історичну конкретику сучасної України, коли герої твору в засніженій долині під Раховим зустрічають волхвів, яких веде ангел: «Валка верблюдів і муринів з дарунками посунула далі, розчиняючись у сліпучій сонячній заметілі. Підійшов Геша. „Хто це? Посланці?“ — запитав його Клаус. „Це азербайджанці. У нас з ними угода про безмитний перетин кордону. На Рахів пішли, там у них на митниці свої люди“... „Славен Господь! — сказав йому Клаус, — і славні діла Його“» [4, 49].

Автори сучасних різдвяних оповідань додають до сталих ознак постаті ангела нові, такі, що передбачають ускладнення та розширення семантичного поля основної функції ангела.

Семантика медіативної функції ангела збагачується, набуває прикмет інтерактивності, коли зв'язок відбувається у двох напрямках: як згори й донизу, так і знизу нагору.

Тобто додаткові ознаки ангела несуть код прохання до Бога й сподівання на Божу милість, що повинен передати ангел.

Вбрані у білі костюми ангели з оповідання Андрія Куркова «Золоті ножиці й три пригоршні снігу» мають при собі білі мобільні телефони, які власне й матеріалізують функцію медіації: «...раптово заграла різдвяна мелодія „Тиха ніч“. Звуки були солодкими, немов долітали з музичної скрипки, наповненої цукерками. Перший ангел витяг з кишені піджака білий мобільний телефон. Підніс до вуха.

— Так, так. Зараз будемо!» [4, 43]

Але, крім білого вбрання, крилець та білих мобільних телефонів, у ангелів ще є й золоті ножиці, якими вони перерізають пуповину новонародженому. Саме вони вказують на прохання-сподівання, адресоване знизу нагору — прохання Божої допомоги при народженні нового життя.

Чарівні, ні на кого не схожі, янголятка в тексті Андрія Жуя «Живність» зворушливо співають, пробуджуючи приспану буденним клопотом душу людини: «В воскресеньє, как донесся от церкви далекий благовест, ангелы встрепену-

лись и начали петь — нежно, на несколько голосов. Федор встал послушать, дался диву: вот ведь выводят! Пели ангелы замечательно, как смычком по душе» [3, 118].

Наслідок ангельського співу — пробудження сплячої людської душі, відновлення зв'язку з Богом, активізація медіативної функції «знизу — нагору».

Без сумніву, нове різдвяне оповідання в українській літературі живиться не літературною традицією. Витоки його, швидше за все, слід шукати у традиції усних розповідей: казках, легендах, життєвих оповіданнях, переказах, а також у голлівудських кінострічках «для родинного перегляду».

Ці «голлівудські запозичення» авторами подаються в дусі всепереможної постмодерної іронії, яка взагалі-то є недоречною для різдвяного оповідання у його класичних зразках.

Солодка мелодія янгольського мобільного — «Тиха ніч» («Silent night, holy night») має явне голлівудське походження. Але наступний епізод, коли ангел демонструє рожеву кулю-плаценту породілля («Це тісто життя! Ви всі з нього зліплені!» [4, 42]), відсилає до глибинних біблійних джерел створення людини у Давньому Заповіті.

Сприйняття ангела як свідка творення людини й Божого помічника піднімає його статус та знімає іронію. Зверхність іронії (гостроносі туфлі ангелів, цукерково-солодка мелодія їх мобільного телефону) змінюється на серйозність і майже наївну простосердність. І ми ладні шепотіти услід за героїнею оповіді Софії Андрухович «За десять хвилин до Різдва»: «Якби б воно стало це вічне Різдво!» [6, 46].

Парадоксальне поєднання в низці атрибутивних ознак ангела піднесеного й низького, традиційного й надсучасного може стати зрозумілим лише за однієї умови: якщо читач погодиться на сприйняття надлишка сучасно-побутових ознак як доведення життєвої достовірності. Авторі намагаються додати постаті ангела — носія Божого дива — життєвої достовірності, тим самим переконуючи у правдивості своєї розповіді.

Наївна віра в диво притаманна для усного народного оповідання в усіх його жанрах (казках, легендах, життєвих розповідях, переказах про дива тощо). Сучасне різдвяне оповідання, живлячись усною традицією, приймає, хоч і з присмаком іронії, її естетичний канон, за яким поєднання білих гостроносих туфель і невеликих крил є не тільки можливим, але й естетично довершеним.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Аверинцев Сергій*. Софія — Логос : Словник. — 3-є видання / Сергій Аверинцев. — К. : Дух і Літера, 2007.
2. *Льюис Клайв Стейнлз*. Письма Баламута / Клайв Льюис. — М. : Fazenda «Дом надежды», 2005.
3. *Жуй Андрей*. Живность / Андрей Жуй // *Lady's questions* (эль кью). — Декабрь. — 2008.
4. *Курков Андрей*. Золоті ножичі й три пригоршні снігу / Андрій Курков // *Тижень український*. — № 52 (61) — 26–31 грудня 2008 року.
5. *Жадан Сергій*. Інвестиційне Різдво / Сергій Жадан // *Тижень український*. — № 52 (61) — 26–31 грудня 2008 року.
6. *Андрухович Софія*. За десять хвилин до Різдва / Софія Андрухович // *Тижень український*. — № 52 (61). — 26–31 грудня 2008 року.

В статье автор рассматривает атрибутивные признаки фигуры ангела как функционально необходимой составляющей в композиционной структуре современного рождественского рассказа. На материале рождественских рассказов современных украинских писателей (А. Курков, С. Жадан, С. Андрухович, А. Жуй) исследована дополнительная атрибутика ангела, расширяющая семантическое поле и актуализирующая медиативную функцию, носителем которой является ангел.

In this article, the author analyzes the attributive features of the angel as a functionally necessary component of the modern Christmas story. Based on the works of four modern Ukrainian writers (A. Kurkov, S. Zhadan, S. Andruhovych, A. Zhuy), the author examines the auxiliary features of the angel character, which widen the semantic field and meditative function, of which the angel is a bearer.

УДК 378.147

В. І. Шуляр

Технологічна модель уроку вивчення літературного процесу в освітніх закладах різних типів

Автор статті запропонував варіант технологічної моделі уроку літератури, на якому вивчаються теоретико-літературні поняття.

Проблема уроку літератури як основного й найменшого періоду в організації навчального процесу в загальноосвітньому закладі залишається актуальною й проблематичною. Історія питання давня: творцем класно-урочної системи традиційно вважається Я. Коменський, який спирався на досвід навчання, побудованого за урочною системою шкіл чеських братів, братських шкіл України, Білорусії XVI–XVII ст., хоча вітчизняні паростки, можна вважати, заклалися в перших відкритих монастирських школах для населення з ініціативи князя Ярослава Осмомисла (1153–1187) в Галицько-Волинському князівстві — школи грамоти, де вивчали письмо, лічбу, хоровий спів, і вчитель під час занять працював із кожним учнем окремо або з невеликою групою учнів (8–10 чол.). Ініціатором із далекого зарубіжжя є Джон Сіл, ректор школи в голландському містечку Цволле (за твердженням В. Оконь), який апробував урочну систему в своєму навчальному закладі [5]. Чітку класифікацію для типів уроків і їх структуру розробив К. Ушинський. Для нас є принципово важливим два аспекти зі спадщини відомого педагога-вченого: типологія уроків та загальні ступені на-

вчання й пізнання. Власне, вони й зорієнтовані на переосмислення типології уроків літератури як нової чи / і модернізованої в умовах 12-річного навчання; профільної диференціації в старшій школі; організації індивідуального навчання для дітей із особливими потребами, обдарованими дітьми; дистанційного навчання; екстернатної форми навчання, заочної і вечірньої та ін. За таких умов важко стверджувати, що класичний урок має залишитися незмінним і домінуючим.

Проблема сучасного уроку знайшла своє відображення в цілому ряді досліджень, де науковці намагалися вибудувати типологічну класифікацію, структуру заняття та його змістове наповнення. У пропонованій статті урахувалися дослідження дидактів (Ю. Зотов, С. Іванов, М. Махмутов, В. Онищук), класиків методики літератури (В. Голубков, М. Кудряшов, В. Незділько, Є. Пасічник, І. Соболев, Б. Степанишин), сучасних учених-методистів (Н. Волошина, О. Горб, О. Ісаєва, Л. Мірошніченко, Г. Токмань), досвід учителів-практиків, заслужених учителів України (О. Демчук, О. Заболотний, В. Каратєєва, В. Кулинич, В. Купцова, В. Макаренко, Л. Овдійчук, П. Розвозчик, О. Рудницька).